

sententiae Numenii Pythagoricei (saec. III. ineunte): τι γαρ ἐστι Πλάτων ἡ Μούσης διττοῦ; Theodoretus gentilibus loquens de Trinitate: « haec, inquit, exacte percipi nequeunt nisi ab eo, qui in sacris litteris versatus fuerit, scientiae que lumen a divina gratia acceperit. Qui theologiae veteris et novi Testamenti concordiam viderit . . . Platonis et Platoni similium ea, quae illi e divinis surripuerunt Scripturis, deprehendet et laudabit; quae vero falsa admiscuerunt, abradet et velut sordes respect. Furorumque latibus deprehensis, Pythagorico Numenio credet dicenti: quid enim aliud est Plato quam Atticus quidam Moyses? His enim verbis aperte ostendit Numenius, quaecumque pie Plato dixit, e Moysis illum theologia surripiisse... Ita vos decet Anaxagorae et Pythagorae et Platonis atque deinceps Numenii et Plutarchi et Plotini ceterorumque auditis sermonibus, fontem perquirere, ex quo illi pauca quedam divinorum fluentorum haurientes libros suos exornarunt, atque horum neglecta paupertate abyssum complecti sapientiae » Theodoret. l. c. p. 505. cf. Euseb. Praepar. Ev. I. XI. p. 527.

Ex omnibus dictis certum omnino est, Platonis doctrinam de ideis et de mente divina nihil pertinere ad myste-rium Dei, qui sit unus essentia et trinus personis. Si quae vero de distinctione personarum apud Philonem et post Evangelium longe lateque iam propagatum apud Neoplatonicos occurrunt (1), ea ex revelatione ad hos philosophos

(1) Nihil dicendum est de Mercurio Trismegisto, nec magis ad rem pertinent oracula Sibyllina. Tum enim Ἡρόφαντες sub Mercurii seu Hermæ nomine, quem sacerdotem Aegyptum Moysè antiquiore et Abraham aequaliter faciunt, tum octo, nunc (ex editione Card. Mai) quatuordecim libri Sibyllini, ut nobis prostant, vel scripti vel interpolati sunt ab homine christiano, cui Scripturae veteris et novi Testimenti erant perspectissimæ. Libri Sibyllini si genuini essent, continent non iam naturali ratione cognitas sed per revelationem communicatas veritates; at vero editi sunt saeculo secundo, cui aetati etiam Poemandrum critici adscribunt. Patres aliqui antiquissimi Iustinius, Athenagoras, Theophilus Antiochenus etc. adversus gentiles appellant ad haec opera velut argumentanda ad hominem; quae tamen suppositio vel interpolata esse non modo recentiores critici norunt, sed iam saeculo IV. com- pertum erat:

pervenerunt, et adhuc ab eis interpretatione ex principiis mere philosophicis in sensum falsum detorta sunt.

Obiter etiam hic animadvertis potest, quid de sic dicto Platonismo Patrum sentiendum sit. Patres profecto, ut saepe alibi ostendimus, non verbum revelatum philosophiae subiecerunt, aut illud theoriis philosophorum accommodare umquam in animum induxerunt, sed ordine inverso veritatibus revelationis secundum traditionem et fidem universalem intellectus subiecerunt et ex eis iudicarunt philosophiam; atque non raro praesertim cum gentilibus agentes ex praeognita veritate revelata ad sensum aliquem verum vel tolerabiliorem inflectebant theorias quasdam philosophorum.

CAPUT II.

DE NON REPUGNANTIA MYSTERII SS. TRINITATIS.

THEISIS XIX.

Supernaturalis eminentia mysterii non impedit, quominus illud supposita revelatione conceptu analogico apprehendi possit.

* Quamvis tam veritas existentia (an sit) tam veritas essentia (quid sit) in mysterio SS. Trinitatis ex dictis censeri debet supra humanam rationem; nihilominus 1°. ex fide præsupposita quæri potest aliquis intellectus et distinctior analogus conceptus existentiae mysterii, quid sit; pariterque 2°, ex radice veritatis revelata et credita perveniri potest ad aliquam intelligentiam existentiae mysterii, cur ita sit. Unde haec intellectio et demonstratio theologica est progressiva et diensi ex principiis fidei creditis iisque tota innixa, non autem philosophica ex principiis rationis lumine perspectis. *

I. Ut quae Deus nobis revelat, possimus fide explicita credere, non requiritur quidem rerum credendarum propria notio, ut in se sunt; attamen omnino necessarium est seu potius in ipso actu explicite credendi continetur, quod ali-

* Ερμῆς ὁ τρισχριστὸς ἦρος ἐπίπεδον ἔργην.

Οὐδὲ ὄθελον, στυχοὺς δὲ αἴροι μετροῦν Σβέλλε...

Οὐ θεοῖς, μήδον δὲ παραχλεψάντες (al. παραχλεψάντες) ἦροι

Gregor. Naz. Sect. II. carm. VII. v. 245. sq. p. 1084. (al. carm. 62.)
Vide Petav. Trin. I. c. 2.; Gallandi Bibl. T. I. Prelegom. et auctores ibi citatos.

quam rei creditae saltem analogam notionem concipiamus. Hoc autem (praescindendo a manifestatione rei per intuitionem immediatam et in se ipsa, ubi iam non esset fides sed visio) peragitur tripliciter, vel scilicet solo supernaturali lumine intellectuali per ideas et intellections infusas; vel per visionem propheticam exhibendo signa rerum (sive realia, sive verba, sive extrinsecus etiam sensibus sive solum intrinsecus imaginationi percipienda), ex quibus intellectus sub illustratione divina perducatur ad concipientias rerum significatarum notiones, et ad formandum de veritate iudicium; vel denique ab ipso Deo Verbo incarnato, qui subsistens in sinu Patris quod videt, hoc testatur (Io. I. 18; III. 11.), aut saltem per homines Dei legatos (sub necessaria et opportuna ostensione missionis et auctoritatis) extrinsecus verbo et doctrina proponuntur res ac veritates credendae, et intrinsecus gratia illuminat, excitat, et elevat ad supernaturalem fidem concipiendam (cf. S. Th. 2. 2. qq. 173. et 174.; de Veritate q. 12. a. 7. sq.). Quamvis de primo et secundo modo revelationis, qui sunt modi propheticci, ad rem praesentem quod spectat, cum proportione fere ideam valeat, quod dictari sumus de tertio modo; nunc tamen solum de hoc tertio revelationis modo agimus, qui in praesenti Dei providentia ordinarius est. Considerabimus ergo primum, quomodo intelligentia querenda ad revelationem et ad fidem se habeat; tum preeuentibus ss. Doctrinibus hoc ipsum aliquot exemplis illustrabimus.

1°. In modo revelationis, quem diximus, lumen gratiae internum per se non pertinet ad ipsos conceptus menti infundendos, sed supponit propositionem rerum credendarum externam indoli mentis humanae congruam; *a fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi* » Rom. X. 14. sqq. At *verbum* a nobis non auditur, seu doctrina nobis non est intelligibilis, nec ullas possemus ex ea proposita concipere rerum ideas, et proinde etiam nullum praestare consensum explicitum in veritatem propositam, nisi revelatio aliquo modo connecteretur cum mentis nostrae notionibus iam praehabitis et cum veritatibus praecognitis. Valet etiam hic quod Augustinus ait (ep. 120. n. 3.): *a etiam credere non*

possemus, nisi rationales animas haberemus. » Quoad hanc igitur idearum connexionem, ut a cognitis perveniantur ad incognita, mens nostra se habet in conceptione idearum de rebus revelatis superrationalibus modo consimili ac in assecutione cognitionis Dei per lumen rationis.

Nimirum notiones perfectionum, sapientiae, bonitatis etc. primum ex creaturis informamus, atque inde concludendo ab effectibus ad causam cognoscimus perfectiones Dei per viam negationis et supereminentiae ($\tau\pi\epsilon\varphi\omega\chi\eta\zeta$) removendo imperfectionem, qua in creaturis perfectiones limitantur; nec nisi haec via conclusionis sieque per similitudinem ($\chi\varphi\alpha\chi\eta\zeta$; Sap. XIII. 5.) velut in speculo et aenigmata divinarum perfectionum ideam et cognitionem lumine rationis assequi possumus. Hoe ipso evidenter quidem cognoscimus Deum, si quaeritur, *an sit*; at solum ideis aliunde derivatis ac per comparationem adeoque notionibus analogicis, non autem ideis ex intuitione obiecti in se ipso formatis, adeoque non notionibus propriis concepimus, *quid sit* Deus (Tract. de Deo sect. II. c. 1.). Ita etiam dum non iam ex operibus Dei visibilibus invisibilia Dei intellecta conspicienda sunt, sed per verbum Dei credenda proponuntur, haec Dei verba oportet esse signa idearum, quarum analogas notiones aliquas primitus ex creaturis derivatas iam mente praeconcepimus; secus enim verba nobis non essent signa ad concipientias ideas significatae per illa sed merus vocabulorum sonus. In re praesenti dum docetur Pater, Filius, Spiritus Sanctus unus Deus, una deitas et tres inter se distincti, qui et singuli et tres simul sunt Deus unus; praesupponuntur in mente nostra notiones multiplices saltem confusae perfectionum, sine quibus Deus concepi non potest; tum notiones essentialiae, personae, generationis seu originis unius ab altero, identitatis, distinctionis etc., sine quibus mens non poterit et quibus praehabitis poterit efformare aliquem saltem confusum conceptum rei ad credendum propositae, removendo (ut de conceptibus rationalibus dictum est) per viam negationis et supereminentiae imperfections, quae hisce ipsis sive absolutis perfectionibus sive relationibus in creaturis adhaerent.

Discrimen igitur inter conceptus rationales et superrationales de Deo, ut superius iam indicavi (th. XVII.), non est in eo, quod superrationales veritates nullo modo, vel quod rationales ideis propriis, superrationales analogicis concipiamus; utriusque enim conceptus sunt analogici efformati ex praecollectis perfectionibus, ut sunt in creaturis; sed discrimen aliud est illudque duplex.

Etenim a) in veritatibus rationalibus deo quoad conceptus ipsos progredimur per viam causalitatis, qua intelligimus deo, quia est; tum per viam negationis et supereminentiae, qua paulo distinctius concipiuntur, quid est, quamvis solum analogice et non proprio, ut Deus in se est. At vero in veritatibus superrationalibus locus non est conclusio ab effectibus ad causam, et ideo pro via causalitatis ibi necessaria est positiva revelatio per verbum Dei, sine qua ad illos conceptus numquam pertingemus. Quia vero revelatio modum cognoscendi nobis naturalem non immutat, ipsamet exhibet perfectiones ac internas relationes Dei superrationales secundum analogiam et ex analogia notionum rationalium, quas ex creaturis praeconcepimus (1). Quare supposita revelatione (sicut in rationalibus supposita via causalitatis), possimus iam uti et necessario utimur via negationis et supereminentiae ad

(1) « De substantiis illis immaterialibus secundum statum viae nullo modo possumus scire, quid est (notionibus propriis), non solum per viam naturalis cognitionis, sed nec etiam per viam revelationis, quia divinæ revelationis radius ad nos pervenit secundum modum nostrum, ut Dionysius dicit. Quamvis enim per revelationem eleverum ad aliquid cognoscendum, quod alias esset nobis ignotum, non tamen ad hoc, quod alio modo cognoscamus nisi per sensibilitatem. Unde Dionysius (Coelst. Hierarch. c. 1.) dicit, quod impossibile est nobis aliter superlucere divinum radium nisi circumvelatum varietate sacrorum velaminum. Via autem quae est per sensibilitatem, non sufficit ad ducentum in substantias supernaturales secundum cognitionem, quid est. Et sic restat, quod formae immateriales non sunt nobis notae cognitione quid est, sed solum cogitione an est, sive naturali ratione sive etiam ex revelatione, quae est per similitudines a sensibilibus sumptis. Est tamen secundum, quod de nulla re potest sciri an est, nisi quoquomodo de ea sciatur quid est, vel cognitione perfecta vel cognitione confusa » s. Thom. in Boet. de Trin. Lect. II. q. 2. a. 3.

aliquem superrationalis veritatis seu obiecti revelati distinctiorem analogum conceptum, quid sit.

b) Ut iam ex dictis patet, discrimen est quoad iudicium concessionis (an sit). Hoc enim iudicium quatenus Deus ratione intelligitur, exsurgit ex perspecta connexione effectuum cum supraea sua causa; in veritatibus autem superrationalibus revelatis unice nititur auctoritate Dei revelantis. Attamen sicut in rationalibus notionibus deo modus analogice concipiendi, quid sit, refertur ad perfectiones non abstractando ab earum existentia sed formaliter ut intellectas in necessaria existentia; ita in ipsis superrationalibus obiectis fidei modus concipiendi versatur circa illa, quatenus de eorum existentia fide constat certissime. Hinc motus et conatus ex analogiis distinctius res concipiendi non tendit ad intelligentiam rerum ut possibilium sed ut existentium, et ideo etiam ad aliquatenus intelligentiam rationem intimam necessariae existentiae.

Uno verbo possumus dicere: quod notum est Dei (veritas rationalis Rom. I. 19.) ex perfectionibus creatis ratione potest intelligi, quia est, et analogice, quid est; profunda Dei (veritates superrationales 1. Cor. II. 10.) revelantur a Spiritu Dei, quia sunt, et in hac ipsa revelatione exhibetur spiritui nostro analogia ex perfectionibus creatis, ut analogice apprehendamus, quid sunt, et qua intrinsecus necessarii ratione sunt.

Sic igitur in his veritatibus omnino certissimum est principium ss. Patrum: « nisi credideritis, non intelligeritis » (ex Is. VII. 9. iuxta LXX.) Quamvis enim fides ipsa (explicata) esse non posset, nisi aliqua intelligentia praecedet, non solum motivorum credibilitatis, de quibus nunc nihil quaerimus, sed ipsius rei credendae (1); huius tamen præviae intelligentiae obiectum ipsa revelatio ex-

(1) « Est autem semen huius agriculturae verbum Dei, immo non verbum, sed sensus qui percipitur per verbum; vox namque sine sensu nihil constituit in corde.... Quod autem dicit (Apostolus) fidem esse ex auditu, intelligendum est, quia fides est ex hoc, quod concipit mens per auditum, neque ita ut sola concepcionis mentis faciat fidem in homine, sed quia fides esse nequit sine conceptione » s. Anselm. De Concord. grat. et lib. arb. q. III. c. 6.

hibet, et (in superrationalibus) non nisi ipsa exhibere potest. Porro fide iam supposita, fides ipsa, quatenus in ea includitur summa religiosa veneratio et intimus amor rei creditae, ulteriorem quaerit, velut inter fidem et visionem medium intellectum (1), cuius radix et semina iam in modo ipso revelationis et in ipsa fide continentur.

Consentius postulaverat a s. Augustino, ut « quæstionem Trinitatis h. e. de unitate divinitatis et discretione personarum caute prudenterque discutiens, nebulam mentis ita abstergeret, ut quod cogitare prius non paterat, intelligentiae lumine declaratum oculis quodammodo videre posset. » Ex altera vero parte idem Consentius statuerat: « non tam ratio requirenda quam auctoritas est sequenda sanctorum; si enim fides sanctae Ecclesiae ex disputacionis ratione et non ex credulitatis pietate apprehenderetur, nemo praeter philosophos atque oratores beatitudinem possideret. » Iam Augustinus in responsive sua ostendit, haec duo a Consentio posita, si absolute acciperentur, se mutuo excludere. Quare, inquit, cum utrumque sit verissimum, et fidem ex auctoritate esse sequendam et nihilominus intelligentiam creditorum esse quaerendam, accepi illa duo ita debent, ut fides praecedat et ex fide contendatur ad aliquam rei creditae intelligentiam, quae tamen perfecta non erit, usque dum pervenerimus ad visionem facie ad faciem. « Si rationem a me vel a quolibet doctore non irrationaliter flagitas, ut quod credis intelligas, corrigere definitionem tuam, non ut fidem respucas sed ut ea, quae fidei firmitate iam tenes, etiam rationis luce conspicias. Absit namque ut hoc in nobis Deus oderit, in quo nos reliquis animantibus excellentiores creavit. Absit, inquam, ut ideo credamus, ne rationem accipiamus, sive quaeramus, cum etiam credere non possemus, nisi rationales animas haberemus. Ut ergo in quibusdam rebus ad doctrinam salutarem pertinentibus, quas ratione nondum percipere va-

(1) « Quoniam inter fidem et speciem intellectum, quem in hac vita capimus, esse medium intelligo, quanto aliquis ad illum proficit, tanto eum propinquare speciei, ad quam omnes anhelamus, existimo » s. Anselm. De fide Trin. Praefat.

lemus sed aliquando valebimus, fides praecedat rationem, qua coi mundetur, ut magnæ rationis capiat et perferat lucem, hoc utique rationis est. Et ideo rationabiliter dictum est per prophetam: nisi credideritis, non intelligetis. Ubi procul dubio disseruit haec duo, deditque consilium, quo prius credamus, ut id quod credimus, intelligere valamus. Proinde ut fides praecedat rationem, rationabiliter visum est... Si iam fidelis rationem poscat, ut quod credit intelligat, capacitas eius intuenda est, ut secundum eam ratione redditia sumat fidei suae, quantum potest, intelligentiam; maiorem, si plus capit, minorem, si minus, dum tamen quoque ad plenitudinem cognitionis perfectionem perveniat, ab itineri fidei non recedat... Iam ergo si fideles sumus, ad fidei viam pervenimus, quam si non dimiserimus, non solum ad tantam intelligentiam rerum incorporearum et incommutabilium, quanta in hac vita capi non ab omnibus potest, verum etiam ad summationem contemplationis, quam dicit Apostolus facie ad faciem, sine dubitatione pervenimus. » Aug. ad Consent. ep. 120. n. 2-4.

Eadem principia tum alibi saepe apud Augustinum tum apud Patres alios et theoretice enuntiantur et practice in usum deducuntur. Immo vero hisce principiis tota genuina theologia, quatenus speculativa est, eiusque exploitio inititur. Quare sicut penes Patres, Gregorium Naz. et Nyssenum, Basilium, Cyrillum Alexandrinum, Augustinum etc. ita penes Anselmum, Victorinos, Petrum Lombardum, Alexandrum, Albertum, Thomam, Bonaventuram et ceteros omnes magistros scholæ tam aliorum dogmatum tractatio quam nominatim doctrina de Trinitate (de qua nunc nobis agitur), non minima ex parte constitutum in inquisitione intellectus ex fide. Sic Anselmus mysterium Trinitatis Christiano non ratione probandum esse ait, sed fide credendum; a fide vero et in fide, quantum fieri potest, proficiendum ad intellectum. « Audio, quia Roscelinus clericus (1) dicit, in Deo tres personas esse tres res ab invicem separatas, sicut sunt tres angeli, ita tamen ut una

(1) Contra hunc Anselmus scripsit librum de Fide Trinitatis et de Incarnat. Verbi.

sit voluntas et potestas... Quicumque blasphemiam , quam supra posui me audisse a Roscelino dici , pro veritate assurterit , sive homo sive angelus , anathema est... omnino enim Christianus non est. Quod si baptizatus et inter Christianos est nutritus , nullo modo audiendus est ; nec ulla ratio aut sui erroris est ab illo exigenda aut nostrae veritatis illi est exhibenda (quia scilicet fidelis propositio est clarissima)... Insipientissimum enim et infrunatum est , propter unumquemque non intelligentem , quod supra firmam petram solidissime fundatum est , in nutantium quaestionum vocare dubietatem... Nam Christianus per fidem debet ad intellectum proficere , non per intellectum ad fidem accedere , aut si intelligere non valet , a fide recedere. Sed cum ad intellectum valet pertingere , delectatur ; cum vero nequit , quod capere non potest , veneratur » Anselm. I. II. ep. 41. ad Fulconem Episc. Belovac. « Non tento Domine penetrare altitudinem tuam , quia nullatenus comparo illi intellectum meum , sed desidero aliquatenus intelligere veritatem tuam , quam credit et amat cor meum. Neque enim quaero intelligere ut credam , sed credo ut intelligam. Nam et hoc credo , quia nisi credidero , non intelligam » Id. Prolog. c. 1.

2°. Analogiae sub quibus in Scripturis ipsis et deinceps in universa prædicatione ecclesiastica mysterium SS. Trinitatis nobis concipiendum exhibetur , tres potissimum sunt. Quando a) docetur Deus Pater , Deus Filius , Deus Spiritus Sanctus qui est *Spiritus Patris et Filiī* , procedens a Patre et (quia omnia quae sunt Patris sunt etiam Filiī) accepimus a Filio; hic includitur analogia fundamentalis (1), sine qua nullum possemus informare conceptum , et sub qua secundum notiones præhabitas ex creaturis concipiimus tres

(1) Supponimus hic ex Tract. de Deo (sect. II. c. 1.) doctrinam generalē de nominibus Dei. Si videlicet res ipsa per se sicut aliis ita nominibus *Patris* , *Filiī* , *Verbi* expressa spectetur , maxime *propria significatio* est in divinis , *analogica* in creatis. Ordine inverso haec *proprie dicuntur* in creatis , *analogice* de divinis , si res significata , ut eam nos primo concipiimus , et proinde *prima nostra impositio nominum* spectetur. S. Th. 1. q. 13. aa. 3. 5. 6.

distinctas personas et unitatem naturae. Tum concipiimus originem secundae personae a prima immo et modum originis per generationem , seu processionem in similitudinem naturae , seu ex interno principio vitali communicationem naturae divinae ita , ut inde existens persona secunda vi modi processionis sit substantialis imago personae primae; id enim nominibus *Patris* , *Filiī* , *generationis* , *imaginis* , *figurae* seu *characteris* substantiae *Patris* , sub quibus *mysterium* revelatur , intelligimus expressum. Pariter concipiimus tertiae distinctae personae processionem a prima et secunda , quatenus habent omnia communia seu quatenus sunt unus principium , et saltem *negative* intelligimus modum processionis esse diversum a generatione , quia tertia persona non est *Filius*. Porro notionem unitatis naturae et distinctionis personarum , ut eam ex creaturis præconcepimus , discimus corrigere ex altero dogmate , quod tres sunt *unus Deus* non tres Dii distincti. Inde enim intelligimus , naturae totiusque perfectionis absoluta unitatem non esse specificam sicut in creatis , sed numericam ; et distinctionem personarum non esse secundum substantiam absolutam , sed secundum formales rationes relatives , quae nominibus *Patris* et *Filiī* et *Spiriti* exprimuntur. Deus *spiritus* est , imperfectiones ergo omnes , quae in creatis adhaerent notionibus patris , filii , generationis , negandae sunt. « Neque *filius* neque *generatio* proprium deitatis est , sed *ex humana similitudine* assumptum ; similiter et *spiritus* appellatio. Hac igitur in divino *Spiritu* usus est divina Scriptura , aliter (quam *Filiū*) ex Deo esse ostendens ; quandoquidem , ut prius dictum est , non oportebat hunc etiam per eandem similitudinem significari. Tu vero (haereticus)... contemptu habens (*παταροφωνῶν* al. *περιφερονῶν*) humana exempla (*παραδειγμάτα*) subvertis divina , quae ex eis intelliguntur dogmata... Generat Deus non ut homo ; generat tamen vere , et genimen ex se ipso edit , Verbum (*τὸς ζῶντος ἵψαντες λόγον*) non humanum ; edit autem Verbum vere ex se ipso. Et Spiritum per os emittit (*ἐκπυρπτει*) , non quasi humano more , cum neque os Dei corporeum sit ; ex ipso autem est et Spiritus , non aliunde » Basil. cont. Eu-

nom. l. V. p. 306. Modus itaque *positive* haec concipiendi exhibetur in analogia altera desumpta ex ordine spirituali et intellectuali.

Nam b) idem qui Filius, est *Verbum Deus ὁ λόγος*. Dum haec analogia cum priori coniungitur, sese mutuo veluti perficiunt, et quod in una deest, ex altera suppletur. In priori distinctius exhibetur tum substantialitas tum realis distinctio personarum ad invicem; in altera clarius concepitum tum modus generationis intellectualis, immanentis, necessariae, aeternae, tum unitas essentiae et mutua personarum immanentia seu περικυρωσίς. « Iannes ipse, cum docturus esset, hoc Verbum esse unigenitum Filium Dei, ne quis generationem passibilem suspicaretur, praemissa Verbi appellatione omnem tollit iniquam suspicionem, Filiū ex ipso (Patre) esse et impossibiliter esse declarans... Quod si neque hæc adumbrationes (παραδειγμάτα) sufficiunt ad rem totam exhibendam, noli mirari; deo enim sermo est, quem nec edicere nec cogitare secundum dignitatem possumus », Chrysost. in Io. hom. II. n. 4. Ita et alii Patres communī consensu. « Cum de unigenito loqueretur, Verbum ipsum dixit... Cur Verbum? ut perspicuum sit, ipsum processisse ex mente. Cur Verbum? quia citra passionem genitum est. Cur Verbum? quia imago est genitoris, totum in se ipso genitorem ostendens, nihil inde separans, et per se ipsum perfectum existens; quemadmodum et verbum nostrum totius nostrae cogitationis referat imaginem... Verbum igitur dixit, ut tibi ostendat Patris generationem passioni non subiici, teque doceat Filii, qui videlicet Deus est, perfectam existentiam (subsistentiam), et ut aeternam Filii cum Patre coniunctionem per haec commonstret. Nam et verbum nostrum mentis foetus citra passionem generatur; neque enim secatur neque dividitur neque fluit, sed mens tota in sua propria substantia permanens, verbum totum et perfectum producit; atque verbum procedens omnem mentis generantis virtutem in se complectitur. Postquam igitur tantum ad unigeniti theologiam ex nomine Verbi desumperis, quantum pluim fuerit, tum quidquid alienum esse ac dissentaneum repereris, id devita

et omni studio praetergredere » Basil. hom. in illud: « in principio erat » etc. n. 3. T. II. p. 136. Ex hoc conceptu originis ac relationis inter primam et secundam personam secundum analogiam mentis ac verbi procedentis pronum est progredi ad notionem personae tertiae ut termini seu amoris producti per dilectionem, quatenus dilectio una communis est Patri ac Filio.

c) Analogia tercia potest dici *aliquo modo* media inter utramque præcedentem, desumpta nimis ex processione materiali quidem splendoris ex lumine seu lucis de luce, quae tamen ipsa est sensilis imago processionis intellectualis. Exhibetur ea in Scripturis Heb. I. 3. (ἀναγέννηση της δόξης); Sap. VII.25. (ἡ εορτὴ ἀποικίας της τοῦ θεοῦ δύναμεως, και ἀπόβολα της τοῦ παντοκράτορος δόξης εἰλικρίνης). A ss. Patribus eadem excusat multiplicantur. Vide Athanas. de decretis Nic. n. 23., et ibid. n. 25. doctrinam Theognosti; Gregor. Naz. ep. 143. ad Evagr. (al. 45.) T. II. p. 189.; Basil. contr. Eunom. I. II. n. 16.; I. IV. n. 1.; Cyril. thesaar. T. V. P. I. p. 47.; Dialog. II. ib. p. 453.; Damascen. Fid. orth. I. I. c.8. p. 134. 136. Qui tum rem ipsam tum Patrum testimonia consideraverit, facile videbit magnum discrimen huius analogiae a præcedentibus. Sicut in homine et nominatio in spiritu est *imago* Dei, in rebus vero materialibus solum longinquo adumbratio et *vestigium* Dei (S. Th. 1. q. 93.), ita *Pater*, *Filius*, *Verbum*, *Spiritus Sanctus*, quae nomina analogiam habent in homine et in spiritu intelligentiae aevolente, sunt ac dicuntur *proprie* in divinis, si perfectio significata per se spectetur; contra vero *lux*, *splendor* etc., quae desumuntur ex rebus materialibus, numquam *proprie* sed solum *metaphorice* de divinis dici possunt. Unde in hac ultima analogia non aliud exhibetur quam comparatio et metaphora ad invandum intellectum nostrum re aliqua sensibili, cui metaphoræ supponitur per se propinquior et longe expressior (quia spiritualis) *imago* SS. Trinitatis supremi spiritus ducta ex spiritu create, ut ex ea ascendamus ad distinctiorem aliquem ineffabilis mysterii conceptum (1). Cf. S. Th. contr. gent. I. IV. c. 12.

(1) Sunt aliae non paucae comparationes, quibus ss. Patres in ex-

Itaque tum Patrum aliorum tum maxime s. Augustini et ex Augustino theologorum subsequentium s. Anselmi, Victorinorum, Lombardi, Alexandri Halensis, s. Thomae, s. Bonaventurae ceterorumque theologia speculativa de Trinitate fere tota inimititur revelationes processione intellectuali Verbi et amoris, prout conceptus hic *profundorum Dei* a Spiritu Sancto revelante propositus ex analogia spiritus creati a nobis apprehendi potest. Secundum eandem quippe analogiam et intra limites cognitionis analogiae habendo prae oculis principia revelata, intellectus internarum relationum, distinctionum, et unitatis proficit et proficit, quantum Deus ss. Doctores Ecclesiae et ex eorum doctrina nos singulos lumine externo et interno illustrare dignatur.

II. Nunc etiam patet, quo sensu sint et quo non sint « rationes necessariae » ad probandam veritatem existentiae mysterii. Ad rationes enim « necessariae » appellare videntur nominatim s. Anselmus et Richardus Victorinus non minus in probanda SS. Trinitate, quam in demonstranda veritate rationali existentiae Dei et attributorum absolutio-

plicatione mysterii (fide supposita) utuntur. In omnibus vero adtentandum, quod PP. saepè monent, ut comparatio non ultra scopum extendatur, atque ita ubi e. g. solum origo unius ab altero et realis distinctio ostendatur, non etiam modus sive originis sive distinctionis a creatis ad divina transferatur. Huiusmodi Trinitatis vestigia sunt generant in omni creatura, quod et est et se manifestat et inter esse ac manifestaciones eius est *harmonia*; seu ut Augustinus (Trin. VI. c. 10. n. 12.) hoc exprimit: « omnia quae arte divina facta sunt, et unitatem quandam in se ostendunt, et speciem, et ordinem. » Speciales similitudines apud Patres sunt: una aqua secundum triplicem modum existendi in securigine, fonte, fluvio; una natura in radice, trunco, ramorum corona; iridis fulgor in distinctione colorum unius lucis etc. Vide Didac. Ruiz disp. 44.

Postrema haec ex iride similitudo a s. Basilio adhibita ep. 38. al. 43. n. 5. (etiam inter Opp. Gregorii Nyssen. T. II. p. 466.) magnifice illustrata est a Dante Alighiero Parad. Cant. 33. v. 115. seqq.

Nella profonda e chiara sussistenza
Dell'alto lume, parvemi, tre giri
Di tre colori e d'una continenza;
E l'un dall'altro, come Iri da Iri,
Parea reflesso, e 'l terzo parea fuoco
Che quinci e quindi igualmente si spirò.

rum. Illi, quorum rogatu s. Anselmus Monologium scripsit, « hanc formam praestituerunt, quatenus auctoritate Scripturae nihil penitus in ea meditatione persuaderetur; sed quidquid per singulas investigationes finis assereret (h. e. quidquid demonstrare propositum esset et in conclusione contineretur), id ita esse, plano stilo et vulgaribus argumentis simpliciter disputatione et rationis necessitas breviter cogaret, et certitas claritas patenter ostenderet. » Praefat. ad Monolog. Richardus vero in suis libris de Trinitate haec profitet. « Erit intentionis nostrae in hoc opere ad ea quae credimus, in quantum Dominus dederit, non modo probabiles verum etiam necessarias rationes adducere, et fidei nostrae documenta veritatis endonatione et explanatione condire. Credo namque sine dubio, ad quorumlibet explanationem, quae necesse est esse, non modo probabilitas immo etiam necessaria argumenta non deesse, quamvis illa interim contingat nostram industriam latere. » De Trin. I. I. c. 4. Et sane uterque, Anselmus non minus quam Richardus, in re ipsa et in modo tractationis videntur constanter prosequi mere rationalem demonstracionem. Neque videtur ad verum sensum Richardi sufficere interpretatione s. Thomae, qui ait: « intellectus illius verbi (de necessariis argumentis ad omnes necessarias veritates demonstrandas) apparet ex hoc, quod sequitur (penes Richardum): quamvis contingat nostram industriam latere. » S. Th. in Boet. Trin. Prooem. q. 1. a. 4. ad 7. Quamvis enim aliquos et aliquando lateant argumenta necessaria, non tamen sentit Richardus, ea inventiri ratione humana non posse, aut in mysterio Trinitatis sibi ipsi ea deesse; immo ait, sua intentionis esse « necessarias rationes adducere, ad ea, quae credimus de SS. Trinitate. Unde solent etiam theologi Richardum (idemque et eodem iure potuerint dicere de Anselmo) citare pro sententia eorum, qui dixerint veritatem mysterii revelatione supposita posse necessariis rationibus demonstrari. Vide Suarez Trin. I. I. c. 12. n. 8. 9; Ruiz disp. 41. sect. 2.

Quid iam sibi vult, quod supposita tantum fide non autem citra revelationem possunt « adduci rationes neces-

sariae ?, et potest ostendi a cogens rationis necessitas ? Rationes necessariae possunt hic accipi dupliceiter , primo ita , ut tantummodo notitia historica Trinitatis supponatur, ceterum vero unice ex principio rationalibus, quin necessario supponatur aliquod principium demonstrationis ex sola revelatione cognitum , demonstretur Trinitas distinctarum personarum , nempe ex praecognita imagine , puta spiritus creati ciusque actuum immanentium , concludendo ad Deum spiritum increatum atque ad immanentes processiones personarum divinarum. Hic error erat Güntherianorum, Frohschammeri aliorumque (S. P. Pius IX. ep. ad Archiep. Monac. 11. Dec. 1862); at s. Anselmus et Richardus hunc sensum non minus diserte, quam alii omnes Patres antecedentes et theologi subsequentes excludunt. Disertissime enim postulant fidem praecedentem , ut ad aliquem intellectum perveniat eorum, quae credimus (1). Rationes itaque necessariae penes hos Doctores alio sensu intelligentiae sunt.

Si videlicet supponitur tamquam principium veritas revelata, quod sicut mens nostra producit immanens verbum intellectuale et immanentem volitionem, ita in spiritu infinito est vera immanens productio, et proinde realis processio tum sub ratione intellectionis tum sub ratione volitionis; hoc inquam supposito principio revelato sane non solum probabiles sed necessariae rationes etiam nobis intelligibiles demonstrant, processiones illas immanentes esse non ex libera productione sed ex necessaria intima perfectione intellectus et voluntatis in Deo, adeoque esse aeternas;

(1) « Supra rationem sunt, ait Richardus, quae per revelationem discimus, vel sola auctoritate probamus.... Deum in una substantia personaliter trinum, et in tribus personis substantialiter unum nec ulius sensus corporeus docet, nec aliqua humana ratio plene persuadet; sed hoc utique alii per revelationem discunt, alii autem sola auctoritate convincent et credunt... Et omnino in eorum (quae supra et praeter rationes sunt, inter quae expresse recensetur SS. Trinitas) investigatione, discussione, assertione nihil facit ratio humana, nisi fuerit fidei admiratione subnixa » Richard. Victorini de contempt. I. IV. c. 2. 3. et alibi. Cf. cl. Denzinger de cognit. religios. T. II. p. 107. seqq. Vide paulo superius citata ex s. Anselmo.

porro Verbum genitum in Deo non esse accidens sed esse substantialia (quae de Verbo dicuntur; aequivalent de amore procedente); pariter esse distinctionem inter principium a quo generatur Verbum, et inter Verbum genitum, adeoque etiam esse distinctas personas, et reliqua ad unitatem ac distinctionem personarum pertinentia. At vero haec non est demonstratio Trinitatis ex solo lumine rationis; sed est theologica deductio ex veritate revelata, eiusdemque veritatis analogia aliqua paulo distinctior intellectio ex analogia spiritus creati. Sic s. Thomas plenius explicat sensum, quo Richardi Victorini « argumenta necessaria » ad demonstrandam Trinitatem intelligenda sint. « Ad aliquam rem dupliceiter inducitur ratio; uno modo ad probandam sufficienter radicem.... alio modo inducitur ratio, non quae sufficienter probet radicem, sed quae radiciam positam ostendat congruere consequentes effectus... Primo ergo modo potest induci ratio ad probandum Deum esse unum, et similia; sed secundo modo se habet ratio, quae inducitur ad manifestationem Trinitatis, quia scilicet Trinitate positam congruunt huiusmodi rationes, non tamen ita quod per has rationes sufficienter probetur Trinitas personarum.... Et inde est, quod....per fidem venitur ad cognitionem et non e converso » I. q. 32. a. 1. ad 2.